

PETER MICHALOVIČ
VLASTIMIL ZUSKA

ZNAMY, OBRAZY A STÍNY SLOV

kniha_o obrazech... (... toho jazyk nemůže řici mnoho)

Společná kniha dvou estetiků, Petera Michaloviče a Vlastimila Zusky, jež má podtitul *Úvod do (jedné) filozofie a sémiologie obrazů*, byla vydána nakladatelstvím AMU v Praze a přispěl na ni Slovenský filmový ústav v Bratislavě. Čtenář by podobnou publikaci tedy mohl považovat za text, který se bude primárně zabývat filmy, případně obrazy. Většina z 350 stran je ovšem věnována učebnicovému výkladu dějin strukturalismu a poststrukturalismu, tak, jak ho oba autoři, zvláště Peter Michalovič, sepsali či přednášeli již mnohokrát, a většinu prostoru tedy zabírají hluboké exkurze do dějin a definice základních pojmů, jejichž (nad)produkcí jsou tyto vnitřně nejednotné myšlenkové směry proslulé. Tato minirecenze nechce a ani na malé ploše nemůže polemizovat s výběrem jmen a pojmů, nebo dopodrobna rozebírat přesnost v argumentaci jednotlivých odstavců. Nejde o recenzi z pozice autority a odborníka, jenž se staví nad autory knihy. Půjde víceméně jenom o pár poznámek na okraj z „uživatelského pohledu“.

Kdyby se mě někdo ptal, jestli si má tuto knihu přečíst k souborné zkoušce z filmové teorie, rozhodně bych mu ji doporučil, už jenom proto, že je z větší části psána překvapivě čtivě. Její styl sice postrádá eleganci, již má třeba „král úvodů do teorie“ Jonathan Culler, a je více mechanický, doslovný a lehce mnohomluvný, jak jsme ostatně zvyklí z česko-slovenského prostředí, nicméně, kniha je pro studenty dobrá v tom, že obsahuje i dlouhé citáty z původních prací (čili poskytuje dobrou představu o rétorice klasiků). Z hlediska autorského přínosu si Michalovič se Zuskou však značně ulehčili práci; namísto kon-

denzace a interpretace cizích textů spíše poučeně komentují dlouhé kurzívou psané odstavce. Pokud jde o „otce zakladatele“ – tedy Ferdinanda de Saussura, Jana Mukarovskyho, Romana Jakobsona, Clauda Léviho-Strausse, Jurije Lotmana a Christiana Metzera – je kniha nejen dokonale přehledná a neposkytuje jen základní informace, ale nabízí i řadu doplnění, komentářů a dokonce i kritiky od pozdějších představitelů či oponentů (post)strukturalismu a sémiotiky – zvláště trefní jsou Umberto Eco a Manfred Frank. Je pak zcela zřejmé nejen to, v čem spočíval přínos oněch kanonických figur, které ustanovily diskurs ohledně konceptů znaku, struktury, kódu, komunikačního schématu, funkcí a norem apod., ale i to, v čem byly jejich slabiny.

Jakmile se ovšem kniha přelomí do druhé půlky a nastupuje poststrukturalistická etapa, jasnost výkladu se mnohdy rozplývá. Záměr knihy mluvit o „obrazu a problému jeho znakovosti“ případně o „obrazu a jeho vztahu k verbálnímu jazyku“ tu sice zůstává naplněn, ale dospěje se k tomu, co je známo už dlouhou dobu – podřizovat zkoumání obrazů a zvláště fotografických a filmových obrazů lingvocentrickým teoriím je zavádějící a neplodné. Je s podivem, kolik na toto zjištění muselo být v dějinách vyplytváno intelektuálního úsilí a papíru. Film zkrátka není jazyk, nemá základní distinktivní jednotky a filmové znaky jsou problematické svou ikonicitou, respektive přílišnou „slepeností“ signifikantu a signifikátu (záleží na tom, jestli použijete saussurovskou nebo peircovskou rétoriku). Problém je, že z hlediska použitelnosti při analýze konkrétních filmů na tom je dnes stejně špatně jak Metzova Velká syntagmaatika, tak Deleuzova taxonomie Obrazu-Pohybu a Obrazu-Času.

Užitečné postřehy o „čtení“ obrazů obsahuje Barthesův rozbor moderních mýtů aplikovaný na některé obrazy z masových médií, smysluplně se jeví přenesení principů intertextuality definované Julii Kristevou do sféry obrazů pod názvem interikonicitu (obnávající absorbování a transformaci vizuálních motivů). Naopak, příliš dlouho kniha prodělává u vysvětlování Derridovy dekon-

strukce a pojmu difference, který je v článku Laury Oswaldové dosti nemotorně naroubován na kinematografii jako takovou coby „písmo-grafé“, které „neustále přepisuje samo sebe“ a je dáno „vztahy mezi prvky artikulace napříč filmovým okénkem“. Michalovič se Zuskou výklad zakončují tím, že „kinema-grafie(sic!) vytyčuje nové pole problémů a může tak nově zkoumat otázky reprezentace, otázky tvorby významů, včetně konkrétnějších problémů typu střihu či montáže“. Nic víc se však nedozvíme a na nic konkrétního už nedojde. Což je jen jeden z vybraných případů a základ problematičnosti celé knihy, která složitými cestami dospívá nanejvýš k tomu, jak praví Barthes o tzv. třetím-tupém smyslu obrazu, totiž že „analyticky je v něm něco výsměšného, protože se otevírá nekonečnu řeči“. S postupujícími řádkami, čím více přibývá Derridy a Deleuze, se chce dodat: a typicky francouzskému tlachání. Na mnoha místech pak Michalovič se Zuskou naprosto ztratí kritickou distancí a místo toho, aby představované autory krotili či vysvětlovali, spíše přebírají enigmatičnost jejich diskurzu. Kde je Manfred Frank či Ludwig Wittgenstein, když je člověk potřebuje? Některé pasáže opravdu budí dojem, že mnohým výplodům ani rozumět nelze a pouze je povinnost snobsky předstírat, že jsou duchaplné. V doslovu pak Miroslav Petříček píše, že „dnes je vhodné mluvit spíše než o metodě o dobrodružství“. Není ale škoda utratit takový kus vědecké kariéry psaním o poststrukturalismu, který končí jen v negacích, případně u naprostých fantasmagorií? Neměl by se člověk svázaný s akademickým životem věnovat nějakým užitečnějším teoriím, které mají solidnější výsledky a lepší aplikovatelnost, a poststrukturalismus zkrátka brát jen jako jakýsi SUPLEMENT vzdělání?

kamil fila

Peter Michalovič, Vlastimil Zuska:
Znaky, obrazy a stíny slov.

Úvod do (jedné) filozofie a sémiologie obrazů.
Nakladatelství Akademie múzických umění
v Praze. 2009. 375 stran